

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

12 (3) 2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 01.03.2025

Kabul tarihi | Accepted: 23.05.2025

Yayın tarihi | Published: 25.06.2025

Fikri Gül

<https://orcid.org/0000-0002-9597-3176>

Professor, Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, Türkiye, fgul@pau.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Gül, F. (2025). Demokrasi ve İnsan Hakları Bilincinin Gelişmesinde Değerler Eğitiminin Rolü. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (3), 1008-1017.

Demokrasi ve İnsan Hakları Bilincinin Gelişmesinde Değerler Eğitiminin Rolü

Öz

Evrensel nitelikte vazgeçilmez olan insan hakları ve onu besleyen demokrasi kavramı birlikte ele alındığında insanın varoluşsal kimliğini oluşturan ve eğitimle geliştirilip zenginleştirilen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Özü itibariyle birbirinden ayrılması pek de mümkün olmayan insan hakları ve demokrasi kavramları tarihsel olarak bakıldığında eğitimle ilişkiseliliği bakımından birlikte ele alınması gereken kavramlar olarak değerlendirilebilir. Yaşam boyu devam eden ve kişinin varoluşsal yazgısını şekillendiren eğitim, öznesi insan olan değerler sisteminin içselleştirilmesinde ve geliştirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle ele alındığında hem insan hakları bilincinin gelişmesinde hem de demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla işlerlik kazanmasında eğitimin, özellikle de değerler eğitiminin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bu makalede, insanın varlık yapısı gereği evrende sahip olduğu ayrıcalıklı konumu dikkate alınarak değerler eğitiminin hem demokrasi hem de insan hakları bilincinin gelişmesinde önemli bir yere sahip olduğu gerçeği vurgulanmaktadır. Değerler eğitimi adı altında da etik bir erdem olan adalet kavramı ile insani varoluşun özünü oluşturan başat kavramlardan sorumluluk ve saygı kavramları temelinde kapsamlı bir analiz yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Demokrasi, İnsan Hakları, Değerler Eğitimi, Adalet, Sorumluluk, Saygı*

The Role of Values Education in the Development of Democracy and Human Rights Awareness

Abstract

When human rights, which are universal and indispensable, and the concept of democracy that feeds it are considered together, they appear as a value that forms the existential identity of human beings and is developed and enriched by education. The concepts of human rights and democracy, which cannot be separated from each other in terms of their essence, can be considered as concepts that should be considered together in terms of their relationality with education. Education, which continues throughout life and shapes the existential destiny of the individual, has an important function in the internalisation and development of the system of values whose subject is human. In this respect, it is possible to say that education, especially values education, has a very important place both in the development of human rights awareness and in the functioning of democracy with all its institutions and rules. In this article, the fact that values education has an important place in the development of both democracy and human rights awareness is emphasised by taking into account the privileged position of human beings in the universe due to their existence. Under the name of values education, a comprehensive analysis will be made on the basis of the concept of justice, which is an ethical virtue, and the concepts of responsibility and respect, which are the main concepts that constitute the essence of human existence.

Keywords: Democracy, Human Rights, Values Education, Justice, Responsibility, Respect

Giriş

“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar” ilkesiyle bütün halklar ve uluslar için evrensel nitelikte olan “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ilan edildiği 10 Aralık 1948 yılından itibaren çok açık ifade edilmiş olmasına rağmen hem bağlayıcılığı hem de uygulamadan kaynaklanan kimi sorunlar nedeniyle sürekli tartışmaların odağı olmayı sürdürmüştür. Bildirge ile yasal güvence altına alınmış kimi evrensel hakların tartışma konusu yapılmaya devam ediliyor olması çoğunlukla politik ve yönetsel mülahazalarla açıklanmaya çalışılıyor olsa da sorunun bireylerin eğitimi ilgili olduğu gerçeğini de gözden uzak tutmamak gerekir. İnsani varoluşun özüne ait bazı niteliklerin somutlaşmış halini yansıttığını söyleyebileceğimiz insan hakları kavramı esas itibarıyla demokrasi kavramıyla ontolojik bir yakınlık içerisindedir. Öyle ki, insan hakları bilincinin oluşmasında ve geliştirilmesinde demokrasinin temel ilkelerinin vazgeçilmez bir yeri söz konusudur.

Özünü “bütün insanların eşit olduğu” ilkesinin oluşturduğu insan hakları düşüncesi köken olarak eski Yunan uygarlığına kadar uzanır. Özellikle sofistlerle başlayan insan merkezci yaklaşımlar, 1215 yılında İngiltere kralının yetkilerini sınırlayan “Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi)” ile devam eden, J. J. Rousseau’nun “toplum sözleşmesi”

kuramıyla farklı bir boyut kazanan, 1776 yılında Amerika’da yapılan “Virginia İnsan Hakları Bildirgesi” ve 1789 yılında Fransa’da “İnsan ve Vatandaşlık Hakları Beyannamesi” ile ivmelenen ve nihai olarak da 10 Aralık 1948 yılında da “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi” ile tamamlanan bir süreci ifade etmektedir (Erdoğan, 2007; Berktaş, 2004; Göze, 2007; Uslu, 2007). Halk egemenliği, halkın kendi kendini yönetmesi anlamlarına gelen ve Yunanca *demos* ve *kratos* sözcüklerinden türeyen demokrasi kavramını (Vesey & Foulkes, 1990) insanın en temel ve vazgeçilmez haklarından olan ifade özgürlüğü ile birlikte ele almak gerekir. Demokrasinin olmadığı yerde ne insan haklarından ne de bu hakların güvencesi olan hukuk devletinden bahsedilebilir. Bu yönüyle bakıldığında demokrasi, insan hakları bilincinin oluşmasında ve bu bilincin gelişmesinde ontolojik bir değere sahiptir. Hem demokrasinin hem de insan hakları bilincinin gelişmesinde de değerler eğitiminin, özellikle de adalet, sorumluluk ve saygı gibi temel değerlerin etkisi oldukça büyüktür.

1. Demokrasi ve İnsan Hakları

Evrensel nitelikte olan ve özü itibarıyla insani varoluşun genetik kodlarını ihtiva eden insan hakları, zaman ve mekan mefhumu olmaksızın her durumda kayıtsız şartsız saygı gösterilecek haklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ifade etmek gerekirse, insan hakları dediğimiz haklar sonradan verilmiş ya da kazanılmış haklar değil, insanın doğuştan getirdiği ve özenle korunması ve geliştirilmesi gereken haklardır. Bu haklar insana lütfedilmiş değil bilakis insan olmağın bir gereği olarak vardır. İnsan haklarının evrensel nitelikte olması şüphesiz önemli bir kazanımdır fakat bu hakların evrensel ve vazgeçilmez olduğuna ait sağlam bir bilincin varlığı en az bu hakların evrensel olmağı kadar önemlidir. Ancak bu bilinç yardımıyla insan hakları evrenselliğini koruyabilir ve kendisine saygı duyulan anlamlı ve yaşamsal bir yapıya dönüşebilir. Büyük filozof Kant’ın da dediği gibi, “*aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun*” (Kant, 2009, s. 38). Bir başka deyişle, sana yapılmasını istemediğin şeyleri sen de yapma. Kendin için ne istiyorsan neyi uygun görüyorsan başkaları için de aynı şeyleri iste, aynı şeyleri yap.

Özü itibarıyla bütün insanların eşit olduğu ilkesinden hareketle “hak” eşitliğini önceleyen insan hakları saygı temelinde kendini konumlandırır. Yasaların yapılması ve uygulanması başta olmak üzere hayatın bütün alanlarında hak eşitliği ilkesinin temele alınması, bütün insanların eşitlik ve saygı temelinde muamele görmesi insan haklarına saygılı demokratik bir toplum düzeninin varlığına işaret eder. İnsan haklarını korumak ve geliştirmek ancak özgürlükçü demokratik toplumlarda mümkündür. Özgürlüğün olduğu yerde insanın hakkından hukukundan söz edilebilir. Eşitlik ve özgürlük demokrasilerin vazgeçilmezleridir. Esas

itibariyle, “özgürlüğün yolu eşitlikten geçer. Herkesin, maddi ve manevi kişiliğini geliştirmek için, özgürlüklerden eşit ölçülerde yararlanma olanaklarına sahip olmadığı bir düzen yetersizdir, eksiktir ve gerçek bir özgürlük düzeni sayılamaz. Bu bakımdan, eşitlik özgürlüğün ön koşulu ve onun tamamlayıcısıdır” (Göze, 2000, s. 392).

Demokrasinin ruhuna ve ilkelerine uygun davranış kodları geliştirmek hem bireysel hem de toplumsal olarak politik alanı olumlu anlamda etkileyerek özgürlükçü bir yönetim anlayışına katkı sağlayacaktır. Bu özgürlükçü anlayışın eğitim sistemine de yansarak değerler eğitimini öne çıkarmak ve bu eğitimin ruhuna uygun bireyler yetiştirmek suretiyle insan haklarına saygılı bir topluma ve yönetim biçimine dönüşmesi sağlanmalıdır. Demokrasinin temel ilkeleri olan eşitlik ve özgürlük aynı zamanda insan haklarının da ontolojik arka planını teşkil etmektedir. Gelişmiş ileri demokrasilerde toplumsal farkındalık da üst seviyede olduğu için insan haklarının korunması ve geliştirilmesi de daha kolaydır. Demokrasilerdeki bireysel özgürlükler ve fırsat eşitliği insan haklarının temelini teşkil eder. “Hak” eşitliğine dayalı demokrasilerde insan hakları bilinci daha üst seviyededir. Bu yönüyle bakıldığında, demokrasi düşüncesini haklar düşüncesinden ayırmak mümkün değildir. Demokrasi, insan haklarının varlık sebebidir. İnsan hakları bilinci ancak sağlam temelli demokrasilerde gelişebilir. “Demokrasinin var olma koşulu siyasal eşitlik, tüm yurttaşlara aynı hakların verilmesi değildir yalnızca; demokrasi toplumsal eşitsizlikleri ahlaksal haklar adına dengelemek üzere bir araçtır aynı zamanda. Öyle ki, demokratik devlet, en savunmasız yurttaşlarına yasanın belirleyeceği sınırlar çerçevesinde, devletin kendisinin de içinde bulunduğu, eşitsizlik içeren bir düzene karşı gelme hakkını tanımalıdır” (Touraine, 2002, s. 38).

Gelişmiş demokrasilerde insanların “hak” kavramına bakışı da, “eşit yurttaşlık” bilinci de üst seviyelerde olduğu için toplumların çağdaşlığı bu ölçülere göre belirlenir. Demokratik toplumlarda yönetsel faaliyetler insan odaklı olduğu için insan haklarının korunması ve geliştirilmesi de politik öncelikli hedeflerin başında gelir. Bugün çok daha iyi anlaşılmaktadır ki, “insan hakları, sosyal ve siyasal refahımızın en önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir” (Atreya, 1986). Hukukun üstünlüğü ve birey egemenliğini merkeze alan çağdaş demokrasilerde bireylerin temel hak ve özgürlüklerden eşit oranda yararlanması ilkesi vazgeçilmezdir.

İnsana saygıyı esas alan çağdaş demokrasilerde aynı zamanda hoşgörü de oldukça gelişmiştir. İnsani varoluşun çok önemli göstergelerinden birisi olarak kabul edilen hoşgörü sadece etik bir değer değil aynı zamanda politik bir değer olarak da insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. Hem bireysel anlamda hem de toplumsal olarak hoşgörü düzeyimiz bizim medeniyet seviyemizin de ölçütü olarak kabul edilebilir. Hoşgörü aynı zamanda, “başka inanç

ve kanaatlere saygılı olmak, farklı ifadelerden rahatsız olmamak halidir” (Öner, 2005, s. 115). Demokrasilerde en temelde olması gereken hoşgörü, eşitlik temelinde insan onuruna ve haysiyetine saygıyı esas alan etik bir değerdir. Demokrasiyle bütünleştiğinde anlamlı hale gelen hoşgörü, farklılıkları zenginlik olarak gören ve birlikte yaşama felsefesini önceleyen yapısıyla demokrasinin bir tür taşıyıcısı olarak da görülebilir. “Hoşgörü, demokrasilerde daha anlamlı olur. Çünkü demokrasi bir hoşgörü rejimidir. Çoğulculuğu temele alan demokrasi ve hoşgörü, farklılıkların bir arada olmasına olanak verir. Demokrasi, hoşgörüye; hoşgörü de saygıya dayanır (...) Birbirlerine karşı hoşgörü gösterecek bir anlayışa sahip olmayan kişilerin oluşturduğu toplumlarda, demokrasinin gelişmesi olanaksızdır” (Çüçen, 2011, s. 203).

İnsan hakları bilincinin gelişmesinde demokrasinin, her ikisinin birlikte gelişiminde de değerler eğitiminin rolü oldukça belirleyicidir. Demokrasilerde insan haklarına saygıyı esas alan ilkesel yaklaşım hem eğitim açısından hem de sosyal hayatın dinamikleri açısından son derece önemlidir. İnsan haklarına saygı, temelde insanın değerli, onurlu ve şahsiyetli bir varlık olduğu ilkesine dayanır. Keyfiyeti reddeden demokrasi, sınırları sorumlulukla çizilmiş bir özgürlük anlayışını temele alır. “Demokrasi öyle bir değer ki, bu değerlerin şekillendiği toplumda insan doğuştan getirdiği bazı özelliklerini geliştirebilir. Çünkü demokrasinin yaşam biçimi olduğu toplumlarda, kişi insan hak ve özgürlüklerini en iyi kullanabilir ve geliştirebilir” (Çüçen, 2011, s. 371).

2. Değerler Eğitimi

Felsefenin bir kavramı ve onun temel disiplinlerinden biri olarak kabul edilen etik alanı içerisinde ele alacağımız değer kavramı, kendine özgü yapısı ve işleviyle ön plana çıkmaktadır. Farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte burada yer vereceğimiz değer kavramını, insanın yapıp-etmeleri söz konusu olduğunda ölçüt olarak kabul edilen ve insan eylemlerinin ahlaki belirleyiciliğini ortaya koyan ve eğitimin varlık nedeni olarak da kabul edebileceğimiz değerler eğitimi açısından ele alacağız.

Bireylerdeki farkındalığın artırılması, değer aktarımının gerçekleştirilmesi ve kültürlenmenin oluşabilmesinin başat belirleyicisi eğitimidir. Kültürü oluşturan maddi ve manevi öğelerin geliştirilmesi ve nesiller boyu aktarımı için eğitimin rolü kuşkusuz çok önemlidir. Bireylere belirli amaçlar ve ilkeler bağlamında istikamet tayin eden değerler aynı işlevi eğitim için de görmektedir. Bu yönüyle bakıldığında değerlerin ahlaki bir ayırt edici olduğunu söylemek yerinde olur. İnsan haklarına saygılı, çevreyi ve kültürel mirası koruyan temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek eğitimin başlıca işlevleri arasındadır. Seçimlerimizin yol göstericisi olarak da kabul edilen değerler, eğitim yoluyla

işselleştirildiğinde anlamlı ve belirleyici hale gelirler. Eğitimin amaçları dikkate alındığında adalet başta olmak üzere sorumluluk, saygı, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi başat değerlerden söz etmek mümkündür. Bu makalede, genellikle “kök” değerler olarak da adlandırılan bu değerleri adalet, sorumluluk ve saygı kavramları üzerinden analiz etmeye çalışacağız. Bir başka deyişle, değerler eğitimi adı altında adalet, sorumluluk ve saygı kavramlarını ele alacağız.

Adalet kavramı çok yönlü bir kavram olmakla birlikte çoğunlukla etik-politik bağlamda ele alınan bir kavramdır. Adalet, ister etik-politik alanın isterse de hukukun bir kavramı olarak ele alınsın doğrudan insanın yapıp-etmeleriyle ilişkili bir kavramdır. Düşünen, anlamlandıran ve yapıp-eden bir varlık olarak insan, adalet duygusu sayesinde kendi varoluşsallığını gerçekleştirme imkanı bulur. Somut anlamda kendinde adaleti gerçekleştirmiş olan kimse esasında kendi varoluş olanaklarından birisini gerçekleştirmiş olur. Aynı şekilde devlet yapılanmasında ve toplumsal-siyasal örgütlenmelerde adalet kavramı başat bir kavram olarak karşımıza çıkar. Ünlü filozof Platon’a göre de adalet, insanın kendi varoluşundaki iç ilkeyi ortaya koyan ve onun iç eylemlerine uygun gelen bir düzenin adıdır (Platon, 2001). Adalet aynı zamanda en yüksek ahlaki erdemdir. Bir başka deyişle, bütün erdemlerin kendisinde toplandığı en yüksek erdemdir. *“Kendisinde adalet denilen erdemi gerçekleştiren bir insan en yetkin bir insandır, insan idea’sına en fazla yaklaşan insandır”* (Akarsu, 1982, s. 92). Adalet, bizatihi bir amaçtır asla bir araç olarak görülemez. Bu yönüyle bakıldığında adalet, hem toplumsal siyasal yaşamın hem de ahlaki yaşamın vazgeçilmez biricik ereğidir. İnsanı merkeze alan hiçbir öğretisi hiçbir eğitim anlayışı adaletten bağımsız olarak düşünülemez. Adalet her şeyden önce ortak iyiye, toplumsal-siyasal birlikteliğe ve eğitimde fırsat eşitliğine imkan tanıyan üst bir ahlaki değerdir. İnsan eylemlerinin son ereği olan “en yüksek iyi”ye ulaşmanın ve doğru eylemde bulunmanın yoludur adalet. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını sağlayan yegane güçtür adalet. Esas itibarıyla adalet, saygı ve sevgiyi temele alan ortaklaşmacı bir yaşamın vazgeçilmez ilkesidir.

Etik bir kavram ve değer olan sorumluluk, kişinin yapıp-etmelerinin sonuçlarını koşulsuz kabullenmesi ve eylemlerinin her türlü sonuçlarına peşinen rıza göstermesi olarak tanımlanabilir. Esasa itibarıyla hayatın her alanında ve her kişiyi bağlayan sorumluluk kavramı, bu çalışmanın özelinde yukarıda da ifade ettiğimiz gibi etik bir kavram ve değer olarak ele alınacaktır. Sıklıkla özgürlük kavramı ile birlikte değerlendirilen sorumluluk kavramı, insani varoluşun varlık temelini en derinden açığa çıkaran bir kavram olarak da karşımıza çıkmaktadır. Etik açıdan bakıldığında sorumluluk, kişinin hem kendine hem de başkalarına olan saygısından

kaynaklanmaktadır. İnsan olmanın ve insan kalabilmenin karşılığıdır sorumluluk. İnsana kendi benliğini kontrol altına alabilmeyi ve ‘kendinde başka olabilmeyi’ öğreten vicdani bir kavramdır sorumluluk. Kısaca, insani ve ahlaki varoluşa sahip çıkmaktır sorumluluk.

İnsani varoluşun özünü açığa çıkaran saygı, kişilerarası ilişkilerde başat bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Etik açıdan üst bir değere karşılık gelen bu kavramı, insani hassasiyetin ve özenin kendisinde somutlaştığı bir kavram olarak da değerlendirmek mümkündür. İnsanın ontolojik yapısından kaynaklanan bir takım varlık tarzları mevcuttur. Kendi varlığını başkalarının varlığından hareketle ve rasyonel biçimde temellendirmeye çalışan insan özü görülemeyi başardığında ilk karşılaşacağı gerçeklik varoluşun özle anlam kazandığı özün de insanın ahlaki eylemlerinin odağını oluşturduğu gerçekliğidir. Bir eylemin ahlaki değerini belirleyende o eylemin koşulsuz bir biçimde yapılıp yapılmadığıdır. Kant’ın dediği gibi, bir eylemin ahlakiliğini belirleyen o eylemin koşulsuz ve ödev duygusuyla yapılmış olmasıdır. Bir eylem bir yasaya uygun olarak isteniyorsa ödevdir. Yani ahlaksal eylemi belirleyen yasa (nesnel ahlak yasası) karşısındaki saygıdır. Kant, *“her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun”* (Kant, 2009, s. 46) diyerek ahlaki değer bakımından saygı kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Unutulmamalıdır ki saygı kavramı, karşılıklılık gerektiren bir kavramdır. Kendine saygısı olmayan kimsenin bir başkasına saygısından söz edilemez. Aynı şekilde saygıdan yoksun kişilerin davranışlarının da ahlakiliği yoktur.

Bireyler hem kendilerinin hem de başkalarının haklarını gözetmelerinin yanı sıra toplum içerisindeki davranışlarının ve yükümlülüklerinin bilincinde olmalıdır. Bunun da yolu ancak ve ancak eğitimden geçmektedir. Eğitim bir yandan bireylerde sorumluluk bilincini oluştururken bir yandan da sahip oldukları hakların ve özgürlüklerin bir sınırsızlık olmadığını, davranışların etik bir boyutunun da olduğunu öğretir. Çünkü Kant’ın da dediği gibi *“özgürlük, kanunsuzluk demek değildir”* (Kant, 2006, s. 52). Dolayısıyla adalet ve onunla bağlantılı olarak sorumluluk kavramıyla saygı kavramı da gündeme gelmektedir. Bu bağlamda saygı, bireyin hem kendisine (özsaygı) hem de başkasına karşı etik bir tutum geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Birey, insana insan olmaklığından dolayı bir değer atfetmelidir. Ayrıca saygı farklı düşüncelere ve inançlara, kültürel farklılıklara, çevreye, canlılara ve toplumsal kurallara yönelik bir tutum olarak geniş bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu çok yönlü yapısıyla birlikte saygı, bireyde toplumdaki diğer bireylerle birlikte, hatta diğer canlılarla birlikte yaşama bilinci oluşturur. Bu da hem bireysel ahlakı hem de toplumsal düzeni destekler ve düzenler.

Değerler eğitimi, bireye okul ortamında ve belirli bir müfredat çerçevesinde verilen eğitimden çok daha fazlasıdır. Bu eğitimin esas hedefi ahlaki ve insani değerleri içselleştirmiş yüksek seviyeli bireyler yetiştirmektir. İnsan haklarına saygılı, hukukun üstünlüğüne inanmış, demokrasi kültürünü özümsemiş bireylerin oluşturduğu toplumlar hiç kuşkusuz en gelişmiş ve en ideal toplumlardır. Gelişmiş ve ideal bir toplumun en temel göstergelerinden birisi de insan haklarına saygı ve demokrasi kültüründe ulaştığı seviyedir. Hiç kuşkusuz ideal bir toplum ve siyasal iklimin varlığı bireylerin eğitimiyle doğrudan ilişkilidir. Eğitimin niteliğine bağlı olarak bireylerin içerisinde yaşadıkları toplumla olan ilişkileri de farklılık göstermektedir. İdeal bir toplum ve refah düzeyi yüksek bir millet bireylerine verdiği eğitimin niteliğine (değerler eğitimi temelinde) ve kültürel gelişmişlik düzeyine göre belirlenir.

Sonuç

İnsan hakları kavramı esas itibariyle demokrasi kavramıyla ontolojik bir yakınlık içerisinde. Öyle ki, insan hakları bilincinin oluşmasında ve geliştirilmesinde demokrasinin temel ilkelerinin vazgeçilmez bir yeri söz konusudur. Eşitlik ve hak kavramları üzerine inşa edilen insan hakları ancak demokrasi kültürünün gelişmiş olduğu toplumlarda kendine yer bulabilir. İnsanın varoluşsal kimliğinin oluşmasında hiç kuşkusuz insani özelliklerin ve bunlara ait farkındalıkların önemli bir yeri vardır. Gelişmiş demokrasilerde insan hakları bilinci üst seviyededir. Yerleşik kurallar ve toplumsal yapılanma bu bağlam üzerine inşa edilmiştir. Gelişmiş ileri demokrasilerde insan haklarına olan saygı üst seviyededir. İnsan haklarının varlığını korumak, ona alan açmak ancak demokrasi düşüncesinin yerleşmesi ve gelişmesi ile mümkündür. Demokrasi bilinci, insan hakları bilincinin gelişmesinde ve kurumsal bir kimlik kazanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bir başka deyişle demokrasi, insan hakları bilincinin gelişmesinde varoluşsal bir öneme sahiptir. İnsan hakları dediğimiz haklar, insanın doğası gereği sahip olması gereken haklardır. Bu haklar, hiçbir kişi, kurum ve güç tarafından insanlara bahşedilmiş, onlara sunulmuş haklar değildir. İnsanın doğuştan getirdiği ve onun onurlu ve değerli bir varlık olmasından kaynaklanan ve bizatihi ahlaki doğasının bir sonucu olarak ortaya çıkan insan hakları, gelişmiş ileri demokrasilerin de kendini test ettiği bir alandır. Demokrasisi gelişmiş toplumlara insan hakları bilinci üst seviyededir. Eğitim başta olmak üzere her türlü toplumsal ve siyasal yapılanma bu bilinç üzerine inşa edilir.

Hem demokrasi hem de insan hakları bilincinin gelişmesinde kuşkusuz eğitimin özellikle de değerler eğitimin çok büyük bir rolü vardır. Bireyin doğumundan ölümüne kadar geçen süreçte elde ettiği deneyimler, kazandığı kimlik ve yaşam felsefesi onun nasıl bir eğitimden geçtiğinin de bir göstergesidir. Özellikle değerler eğitim dediğimiz ve esas itibariyle kök

değerlerden (adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik) oluşan bu eğitim sayesinde bireyin ahlaki kimliği inşa edilir. Bu makalede, kök değerlerden olan adalet, sorumluluk ve saygı üzerinde durulmuş ve bu değerlerin demokrasi ve insan hakları bilincinin gelişmesindeki önemine işaret edilmiştir. Adalet başta olmak üzere, kişinin ahlaki sorumluluğu ve ötekine saygı ilkesi değerler eğitimin özünü oluşturmaktadır. Kendini bilen, kendi varoluşsal kimliğine saygı duyan herkes ötekine de aynı saygıyı duymak zorundadır. Adil olan da, hukuki olan da, insani ve ahlaki olan da budur. Bu aynı zamanda reddedilemez bir sorumluluktur da. Eğitim programlarının özü söz konusu edilen kavramlar bağlamında düzenlenmelidir. Değerler eğitimi adı altında bireylerin hem akademik yönü geliştirilmeli hem de temel ahlaki, insani ve toplumsal değerleri kazanması sağlanmalıdır. Demokrasisi gelişmiş, insan haklarına saygıyı içselleştirmiş toplumlarda eğitim yalnızca akademik başarı ve bilişsel amaçlara ulaşmak için değil, aynı zamanda toplumsal ve insani değerleri merkeze alan bireyler yetiştirmek için yapılmalıdır. Söz konusu değerler, eğitim yoluyla içselleştirilerek, kültürel değerlere duyarlı nitelikli bireylerin yetiştirilmesi milli eğitimin esas amacı olmalıdır. Değerler eğitimi sayesinde bireylerin kazanımları bilişsel düzeyi aşarak, tutum ve davranış boyutuna geçer.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. Remzi Kitabevi Yayınları.
- Atreya, J. P. (1986). Temel İnsan Hakları ve Barış. *Dünya Problemleri Karşısında Felsefe Uluslararası Semineri*. Bildiriler Kitabı (Yay. Haz. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Hakları Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Konferans Yazıları*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2011). *İnsan Hakları*. MKM Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2007). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Orion Kitabevi.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. Beta Yayınları.
- Kant, I. (2009). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. (Çev. İ. Kuçuradi). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, I. (2006). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. (Çev. M. Gregor). Cambridge University Press.
- Öner, N. (2005). *İnsan Hürriyeti*, Vadi Yayınları.
- Platon (2001). *Devlet*. (Çev. S. Eyuboğlu-M. A. Cimcoz). İş Bankası Kültür Yayınları.

- Touraine, A. (2002). *Demokrasi Nedir?* (Çev. Olcay Kunal). Yapı Kredi Yayınları.
- Uslu, C. (2007). *İnsan Haklarının Felsefi Temelleri: Doğal Hukuk ve Doğal Haklar* [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yök Tez.
- Vesey, G., & Foulkes, P. (1990). *Collins Dictionary of Philosophy*. Harper Collins.